

צ'בזטי מזהר"י
תנינא

דף כז: כח.

עם
ביאור חברותא
ללימוד בעיון

תורה נב

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מח גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(חי"מ שמו שמה)

אם הוא כמו שהוא. ויסמוך על רחמיו המרובים מאד בלי שיעור, כי בוודאי לא יעזוב אותו אף אם עבר מה שעבר. העבר אין ^[א], והעיקר מכאן ולהבא לא יעשה עוד ויהיה שב ואל תעשה עכ"פ, הן במחשבה והן במעשה. כי גם המחשבה של אנשים כאלו היא ג"כ עשייה ^[ב], כי גם בעולם העשי' יש מחשבה, וצריך להיות שב ואל תעשה, במעשה ובמחשבה כנ"ל. ומה שנעשה עמו ממילא אל יחוש ואל יסתכל על זה כלל ^[ג].

ודע שצריך התשובה השלימה היא כשאדם עובר באלו המקומות ממש שהיה מקודם התשובה כל אחד לפי מה שעבר עליו בימים הקודמים, וכשעובר באלו המקומות והעניינים שהיו מתחילה ממש, ועכשיו פונה עורף מהם וכופה יצרו לבלי לעשות עוד מה שעשה, זהו עיקר התשובה השלימה ^[ד], ורק זה נקרא תשובה ^[ה].

והוא מעלה גדולה כשיש עדיין יצה"ר להאדם, כי אז יכול לעבוד אותו ית' עם היצה"ר דייקא ^[ו], דהיינו ליקח כל ההתלהבות והחמימות ולהכניסו בתוך עבודת ה' דהיינו להתפלל ולהתחנן בחמימות והתלהבות הלב וכיוצא. ואם אין יצה"ר להאדם אין עבודתו שלימה כלל ^[ז]. והעיקר לעצור ולעכב החמימות בעת התאוות, ולהניחו בעת התפילה והעבודה, שם יניח חמימותו והתלהבותו לתוך העבודה כנ"ל. ואפי' מי שאינו איש כשר נודמן לו לפעמים שמתפלל בהתלהבות, וזה בא כ"כ מחמימות היצה"ר שיש לו, רק שהוא אינו מקבל על זה שכל. אבל מי שרוצה להתנהג בכשרות הוא מעלה גדולה כשיש לו עדיין יצה"ר כנ"ל :

נ ^[א] **המחשבה** ביד האדם להטותה כרצונו למקום שהוא רוצה וכמבואר במקום אחר שא"א שיהיו שני מחשבות ביחד כלל ^[ב], ואפי' אם לפעמים הולכת מחשבתו ופורחת ומשוטטת בדברים אחרים וזרים, הוא ביד האדם לחזור ולהטותה בע"כ אל הדרך הישר לחשוב מה שראוי ^[ג] והוא ממש כמו סוס שפונה מן הדרך וסר לדרך אחר שתופסין אותו באפסר ^[ד] וכיוצא ומחזירין אותו בע"כ אל הדרך הישר, כמו כן במחשבה ממש שיכולין לתפסה בע"כ להשיבה אל הדרך הראוי ^[ה].

נא ^[ו] **היצה"ר** נוקש באדם בכל פעם ומעוררו למה שמעוררו. ואף אם אין האדם שומע לו ופונה עורף ממנו, אף על פי כן הוא נוקש בו עוד פעם שני ושלישי ורביעי ויותר. אבל אם האדם הוא חזק בדעתו ועקשן נגד היצה"ר ואינו פונה אליו כלל אזי היצה"ר מסתלק והולך לו. וכן בתפילה בענין המחשבות הבאים לבלבל הוא ממש כנ"ל שהמחשב' באה כמה פעמים פעם אחר פעם לבלבל וצריך להיות חזק לבלי להסתכל עלי' כלל בשום אופן, ואזי תסתלק. ועיין במקום אחר מזה ^[ז].

נב ^[ח] **מה** שקשה קשיות על הצדיקים זהו מוכרח להיות. כי הצדיקים מתדמים ליוצרים כמובא ^[ט], וכמו שקשה

מתגבר עליו הס"א והבעל דבר מאד מאד ר"ל בהתגברות גדול ונורא מאד מאד ר"ל ואין מניחין אותו ליכנס לתוך הפתח, ומחמת זה הוא חוזר לאחור ח"ו. כי כן דרך הבעל דבר והס"א, כשרואה שהאדם סמוך סמוך ממש לשערי הקדושה וכמעט שיכנס, אזי הוא מתפשט עליו בהתגברות גדול מאד מאד ר"ל ^[א]. ע"כ צריך אז התחזקות גדול נגדו. ושמענו מצדיק אמיתי שאמר, שאלו ה' אומר לו אחד יהי' מי שיהי', בעת שעסק בעבודת ה' בתחילתו, אחי חזק ואחוז עצמך, הייתי רץ ומודרו מאד בעבודתו ית', כי גם עליו עבר כל הנ"ל ולא ה' שומע שום התחזקות משום אדם. ע"כ מי שרוצה ליכנס בעבודת ה' יזכור זאת היטב. וחזק עצמך מאד, ועשה מה שתוכל בעבודת ה', וברבות הימים והשנים תכנס לבטח בעזרתו ית' לתוך שערי הקדושה, כי הש"י מלא רחמים ורוצה בעבודתך מאד. ודע שכל התנועות וההתחזקות שאתה נותן ונתת בכל פעם איזה מעט מן גשמייות לעבודתו ית', כולם מתקבצים ומתחברים ומתקשרים ובאים לעזרתך בעת הצורך, דהיינו כשיש ח"ו איזה דוחק ועת צרה ח"ו ^[ב]. ודע שהאדם צריך לעבור על גשר צר מאד מאד ^[ג], והכלל והעיקר שלא יתפחד כלל ^[ד].

ודע שיש אילן שגדילים עליו עלים שכל עלה צריך להיות גדל מאה שנים והוא נמצא בפרדסים של השרים, וקורין אותו בלשונם ^[א] (מאה שנים) ומסתמא כשגדל מאה שנים בוודאי עובר עליו מה שעובר, ואח"כ בסוף המאה שנים, הוא יורה בקול גדול כמו קני שריפה שקורין ^[ב] (אורמאטי). והבן הנמשל היטב ^[ג].

וראוי לילך עם מה שנאמר במאמר אומרה לאלקי בעודי ^[א] (בליקוטי הראשון בסיומן רפ"ב), דהיינו לבקש ולחפש למצוא בעצמו איזה זכות ואיזה נקודה טובה. ובה המעט טוב שמוצא בעצמו ישמח ויחזק עצמו ואל יניח את מקומו, אף אם נפל למה שנפל ר"ל, אעפ"כ יחזק עצמו במעט דמעט טוב שמוצא בעצמו עדיין, עד אשר יזכה לשוב עי"ז להש"י, וכל הודונות יהיו נעשין זכיות ^[ב] (עין יומא פו:). ומה עשה הבעש"ט זצ"ל על הים כשהסיתו הבעל דבר לעבור על דת ח"ו"א ^[ג]. ומהו תבין עד היכן אתה צריך להתחזק, ולבלי לייאש עצמך ח"ו ^[ד], אף אם יהי' מה שיהי'. והעיקר להיות בשמחה תמיד ^[ה]. וישמח עצמו בכל מה שיוכל, ואפי' ע"י מילי דשמוותא ^[ו] לעשות עצמו כשומח ולעשות עניני שמות וצחוק או קפיצות וריקודים, כדי לבא לשמחה, שהוא דבר גדול מאד:

מט"י ^[א] **לפי** גדולותי' הש"י ועוצם רוממותו ית', בתנועה קלה בעלמא ובהסתכלות בעלמא שאינו כראוי לפי כבודו ית' ה' ראוי לבוא אל האדם מה שראוי ח"ו ח"ו, אך הש"י מלא רחמים וכל העולם מלא רחמנות ^[ב] והוא רוצה מאד בהעולם ^[ג]. ע"כ צריך לחזק עצמו מאד בעבודתו בכל מה שיוכל, אף

^א בתקפת בכוחות כתוב בשנות נב נג נה

^ב עיין הקדמה לספרי נעשיות ושמע עשה א' מהשני למלך כ"פ דייקא בסוף השנה נכשל. ובלק"ה תפילין ה' כס אין גבור כמתיאס.

^ג נראה שמוהר"ן הקפיד שלא לסיים חיבה באותיות י"ה לכן כאן אפי"פ שמשאר ירוח גדול אחרי התיבה לא השלים אותה. וכן נמצא בכמה תורות אבל לעומת זה נמצא גם כמה מקומות שלא הקפיד בזה. (כגון תורה מי' תנינא דף כו. ובדף כ. וכן בח"א תורה עו דף צא:)

^ד עיין לק"ה תפילין ו' לה.

^ה והאמת היא הגשר ועל ידה עוברים את הגשר עיין לק"ה תפילין ה' מא

^ו ע"י התחזקות באמונה לק"ה גילוח ג' ט'.

^ז כן נמצא גם בדפוס

^ח כן נמצא גם בדפוס

^ט עיין שיחות הר"ן סימן רמד

^י נוסף בתקפת

^{יא} כך הגרסא בדפוס ויתקפה ותורלו. ומתורלו תוקן כשהסיתו הבעל דבר וכו' (במהדורות שחר הנחל הישנים החזיר לנסח הישן ובחדשים חזר בו ותיקן לנסח תורלו וכן גרסת הקדו הורוביץ) (וצ"ע גם על עוד המלך נאמר כמעט נסיו רגלי וכן גרשוני מהסתפח וכו' ודרשו חז"ל כ"ל. גם

^א צ"ע שאת הנסיון של רבינו הרמחם בתורה רנו העלים מוהר"ן אבל כאן על הבעש"ט לא העלים

^ב עיין שיש"ק ח"ו תקלו, ונתיב מצוותיך (לקמרא-רב) נתיב אמונה שבי"ל א' את ט' ע"ש גרסונו לנסיעת הבעש"ט לא"י כשבתו כמעט טבעה וטוב צערו איבד כל מדרגותיו בא אליו הס"א ואמר לו מה שאמר וכו' ע"ש (עמ' ח' בהנהגת תשנ"ג), ובספרי זקן ביתו על אבות פ"א ט"ג אופן ל' חסידך עוד.

^ג עיין קיצור ליקוטי מוהר"ן של מוהר"ן א' את' שכתב כאן כבר מובא שאין שום יאוש ביעלם כלל וכו' וע"ש נראה שכל הנאמר שם שייך לתורה עת תנינא ומוהר"ן שייך זאת לבאן. עיין קיצור לק"ה השם שהמסדר השמיט את כל האות הו' לגמרי. עיין תורה עת תנינא מה שכתבנו בעניני היאוש.

^ד ועיין שער הכוונות הקדמה לברכת השחר ד"ה אסור לאדם שכתב - כדמיון העבר המשיש את רבו בשמחה יתירה, ואם משמש בעצבות עבודתו נמאסת לפניו.

^ה עיין לעיל תורה כד תנינא ובהקדמה שם

^ו בתקפת מסומן כאן בשנות נב וכו"ל

^א לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

^ב בכל המדורות - גדולות, במנוקדים - גדולות, בקדו הורוביץ מתחשן - גדולות

^ג עיין תורה סד עפ"י ע"ה שאת כל העולם ברא כדי שתגלה מדת רחמנותו. ועיין מבוא שער' א' א' א', וזהו פנחס רנו: ד"ה פקודת תליסר.

^ד עיין לק"ע התחזקות אות לו מה שהוסיף כאן מוהר"ן.

^ה עיין פלא יועץ ערך דגנה ולק"ה ברכת ההוראה ו' טב

^ו כ"י אפי"פ שאין הקב"ה מצריך מחשבה למעשה (קדושין ז). אבל אנשים כאלו שכבר הוציאו מחשבתם הרעה לפועל במעשה, אצלם המחשבה הו' אם חוזר אליה מצטרפת למעשה.

^ז דהיינו שמה יחסא בשוגג בעתיד, צריך לסמוך על רחמי ית' הרבים.

^ח יומא פו: ורמב"ם יד החוקה תשובה ב' א'. ספר הירוק הלכות תשובה סימן א' ד' מיני תשובה, וזו נקראת תשובת הבאה, אבל תשובת המשקל היא ששוקל יסורים כנגד ההנאה מעבירה. אבל בלק"ה גם תשובת

הבאה נקראת תשובת המשקל. ולק"ה נספדים שלם חכה ומנן לו הקב"ה הנסיון שנכשל בו לכל אסור להגשים עצמו לנסיון לכל מלכין גדול עיין נעש"ט ע"ה כללשית לוח קנו העצם מקור החיים שם לוח קלח ועיין ספר התקוות מלכס-ח' ח' משכס המאכל ש' לוח כללשית לוחן טעם היראור כללשית.

^א עיין קיצור השלם שהשמיט ד' תיבות אלו. ועיין לק"ה פורים א' ג', וברכת השחר ה' מה, ותפילת המנחה ו' ח', ופסח ח' ג'. ועיין אחרות צדיקים שער כו שער התשובה.

^ב ע' וזה ח"א קלח. ולק"ה חזקת מטלטלין סוף הלכה ד'. ועיין ירושלמי בברכות ט' ה' אברהם אבינו עשאו טוב והפסידו? ושם מוסה ה' ה' הפסיד עמו. ודוד הרגו. ועי' פ' חרדים לברכות שם

^ג עיין לק"ע התחזקות אות לו מה שהוסיף כאן מוהר"ן.

^ד בדפוס ויתורל ומתורל - ג"כ (וצ"ע אולי הכוונה לראשי תבות כמו כו)

^ה לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

^ו עיין לעיל תורה רלג ובספר הברית ח"ב נאמר יד פרק טו

^א כי הרבה בני הנעורים נלכדו בזה שבאים למה שבאים, רחמנא לצלן, ממתת שנדמה להם כאלו אין מחשבתם בידם ח"ו. עיין לק"ה תפילין ו' לב.

^ב חבל שקורין על פי הבחנה (ברסגורא שבת ה' א')

^ג עיין חיי מוהר"ן סימן מד, ושמות הר"ן סימן טג ולק"ה מנחה ו' ב', מובא בשיש"ק ח"א ל'.

^ד לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

^ה עיין לעיל סוף תורה עב ולק"ה שילוח הקד' סוף אות ב' ותורה רלג וחיי מוהר"ן תקלו

^ו לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

^ז דומין לבוראן עיין בראשית רבה ס' ח' ובמדרש רבה ד' ה' רמב"ם רבה ג' ו' ועוד. ועיין ב"ר מ' ו' האבות הן המוכנה. ובויקרא יט קדושים תהיו כי קדוש אני. ובדברים כה ט' והלכת בדרכיו. שבת קלג: ואגוזה הוי דומה לו. ועיין רמב"ם דעות א' ו' וספר המצות מצוה ח' צונו להדמות לו. ובספרי עקב מט מה הוא וכו' אף אתה. ועיין סוטה יד. ע"ה"פ אחרי ה' תלכו.

ליקוטי

קשיות על הש"י כמו כן בהכרח שיהי' קשה קשיות על הצדיק כי הוא מתדמה אליו ית' :

ובענין הקשיות שקשה על הש"י מרגלא בפומי' לומר, אדרבא, כך ראוי להיות דייקא "שיהי' קשיות על הש"י, וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו. כי מעוצם גדולתו ורוממותו שהוא מרום מאד מדעתינו, ע"כ בוודאי א"א שנבין ונשיג בשכלינו הנהגתו ית' [2]. וע"כ בהכרח שיהיו עליו ית' קשיות, כי כך נאה ויפה להבורא ית' שיהי' מרום ונשא מדעתינו, שע"ז קשה הקשיות כנ"ל, ואם הי' הנהגתו כפי חובב דעתנו א"כ הי' ח"ו דעתו כדעתנו [3].

נג' [7] גודל יקרת המחשבה נודע לי עתה. כי המחשבה יקרה מאד מאד, שנעשה ממנה דברים שלימים ממש שיש להם קיום כל הימים שיתקיימו העולמות, כל זמן אשר הש"י וכו' וכו'. וחכמה יקר יותר, כי מחשבה הוא שעולה על מחשבתו לבד, וחכמה הוא שבונה בהכמתו בנינים בשכלו והוא יקר מאד, ועיקר הדבר שיהי' באמת. ואפי' פשט שמחדשין הוא ג"כ דבר גדול מאד, וצריך ג"כ שיהי' באמת. וגם להיפך כשהוא בלא אמת נעשה ממנה ג"כ דברים להיפך [7].

נד' [8] הבחירה ביד האדם לעשות כרצונו. ואפי' כל הדברים הכל ביד האיש הישראלי להתנהג הכל כרצונו כבחירתו. כי ביד ישראל יש בחירה בידם על כל דבר שבעולם [9]. כי אצל אחרים יש דברים שהם מוכרחים בהם [10], אבל אצל איש הישראלי כל דבר ודבר שהוא עושה כגון לנסוע לאיזה מקום וכיוצא, יש בו עבודה [9] וע"כ יש לו בחירה על הכל [1].

נה' [11] רווח העוה"ז אין לשער, דהיינו מה שהאדם יכול להרויח בזה העולם, ואין צריך על זה הוצאות משלו שקורין י"אויש לאג) רק ממה שהכין לפניו הבורא ית' יכול להרחיב ידו ולהרויח הרבה מאד. **עין לא ראתה וכו' [12]**:

נו' [13] כשיש להאדם לב איך¹ שייך אצלו מקום כלל, כי אדרבא הוא מקומו של עולם וכו' כי האלקות הוא בלב כ"ש (תהלים עג) **צור לבבי**. ואצל הש"י נאמר (שמות לג) **הנה מקום אתי** שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו [14]. נמצא מי שיש לו לב ישראלי אין ראוי לו לומר שמקום זה אין טוב לפניו, כי אין שייך אצלו מקום כלל, כי אדרבא הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו כנ"ל [15].

נז' [16] דע כשצדיק גדול אמיני מגלה תורה חידושים נפלאים ונוראים הוא טובה להקטנים במעלה שע"ז נתגדל הקטן במעלה שהכל רצים ובאים אליו וגם בהס"א נתגדל אחד עי"ז כמו שמצינו בכלעם כשנתן השם יתברך את התורה לישראל באו כל האומות לבלעם י"א(כשארו"ל זבחים קטז). נמצא שע"י נתינת התורה לישראל נתגדל כלעם ובאו אליו כל העולם והוא עמד עצמו על איזה פסוק ואמר להם תורה. כי אז

נב נג נד נה נו נז נח נט מוהר"ן תנינא

כשבאו אליו שאלו אותו מה ששאלו **ה' למבול ישב** [2] והוא עמד על פסוק והשיב להם **ה' עוז וכו' [23]**. וכן בישראל בעצמן שהם בקדושה ואינם באים ח"ו לבלעם וכיוצא בו. אך כשצדיק גדול אמיני מגלה חידושים ונעשה רעש גדול שזה מגלה חידושים נוראים כאלו, אזי כולם מתקבצים ובאים לאיזה קטן במעלה, ונאספים אצלו לשמוע ממנו, מחמת הרעש שנעשה ע"י החידושים שמגלה הצדיק הגדול, והוא עומד עצמו על איזה פסוק ואומר להם מה שאומר :

נח' [23] יש בני אדם שאומרים שכשצדיק גדול במעלה מחמת גדולתו אינו יכול להשגיח ולהסתכל על בני העולם כי הוא רחוק מהעולם. ובאמת אינו כן [24], כי אדרבא כשצדיק גדול מאד הוא יכול להשגיח ולהסתכל יותר על העולם. וכמו שמצינו ברכן יוחנן בן זכאי שבוודאי היה גדול במעלה מאד מאד יותר ויותר הרבה מהצדיקים שבזמן הזה, ואעפ"כ אמר אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר (כלים פ' יז [25]). נמצא שריב"ז היה בקי כ"כ בתוך העולם עד שהיה מתיירא לומר דברי תורה שלא ילמדו ממנו הרמאים. הרי שהיה בקי מאד בהעולם, עד שאדרבא היה מתיירא פן ילמדו ממנו רמאות, כי באמת כל מה שהצדיק גדול ביותר יכול להשגיח ולהסתכל בעולם יותר, כי הלא הש"י הוא מרום ומנושא מאד מאד מן העולם ואף על פי כן הוא משגיח בהשגחה פרטיות² על כל העולם. כי באמת מי שהוא יש אזי אינו יכול להיות בכל מקום בבת אחת כי מה שהוא ישות³ כשהוא עומד כאן אינו כאן, כגון כשהוא באיזה עבודת ה' אינו יכול להסתכל בעולם. אבל מי שהוא **אין**, אין מקום שלא יהיה שם, כי אין לו מקום כלל. וע"כ כל מה שהצדיק נכלל יותר באין, הוא יכול להשגיח ולהסתכל בעולם ביותר כי אין שייך לומר עליו שהוא במקום גבוה ורחוק מהעולם כי אין לו מקום כלל וכמו שמוכח בדברינו [26] בשם המגיד על הרצפה להחכים ידירים וכו' ע"ש :

נט' [27] יש זריו ונשכר זריו ונפסד (עין פסחים נא). כי דע כי מצוה גוררת מצוה [2], נמצא שהמצוה גוררת את חבירתה ובוודאי יש איזה בחי' בין המצות מה שהוא בין מצוה למצוה [28] שהוא מקשר מצוה אחת לחבירתה, אשר על ידי זה, המצוות נגדרים אחת אחר חבירתה. ובאמת זאת הבחי' בעצמה היינו מה שהוא בין המצוות כנ"ל זאת הבחי' היא ג"כ יקרה מאד. ועל כן מי שהוא צדיק מנועריו והולך בדרך הישר מימיו מדרגא לדרגא כמו שכתוב באברהם (בראשית כד) **ואברהם זקן בא בימים** שאברהם בא לדרגא שלו על ידי הימים כמוכח בזוהר (חיי שרה ד' קכט ע"א) כי בן ג' שנים הכיר את בוראו (נדרים לב), והי' הולך תמיד מדרגא לדרגא. ומי שהוא בבחי' זו, הוא מופסד על ידי הזריוות, כי

תורה אור
תורה נה
שעיהו סד (ג) ונעולם לא
שפיעו לא האזינו עין לא
ראתה אלהים וולתף יעשה
למחבה לו:
תורה נו
תהלים עג (כו) קלה שארי
ולבגי צור לבגי וולתף
אלהים לעולם:
שמות לג (כא) ויאמר ידוד
הנה קוקם אתי ונצבת על
הצור:
תורה נז
תהלים כט (ז) יקוק למבול
שפיע וישב יקוק פלך לעולם:
(יא) יקוק עז לעמו יתן יקוק
יברך את עמו בשלום:
תורה נח
בראשית כד (א) ואברהם זקן
בא בימים וידוד ברוך את
אברהם בכל:

¹ בכל המהדורות - שיהי', ובמנוקדים פתחו - שיהיו

² עיין שיחות הר"ן אות קיח. עיין ח"מ חן ובהשמות שנסוף קונטרס התלמות נכלא שמינה וז שייכת לסס

³ כמאמר החכם אילו ידעתי הייתי ספר העיקרים מאמר ב סוף קטע ל' ודרשות הר"ן דרוש רביעי. ועיין לעיל תורה נג ה' דברים נבדל דעתו מדעתנו ועיין חיי מוהר"ן כד ועיין שיש"ק ח"ו סימן רך. ועיין ספר הכוזרי - מאמר חמישי אות כא כי אלו יכלנו להשיג את אמתו היה זה מעיד על חסרון שלמות בו. ועיין לעיל ח"א תורה כא אות יא

⁴ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

⁵ עיין לק"ע מחשבות אות יז

⁶ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

⁷ עיין זוהר תוריר דף מז. ד"ה א"ר יצחק

⁸ עיין אור יקר להרמ"ק על הזוהר פרשת וישב שער ח' סימן ד' כרך ו' עמ' עא טור ב' גס. עיין (משלי כא א') לב מלך ביד ה', וכתוב (ישעיהו י' ה') אשור שבט אפי', (טו ילכו הטוב קטן כי אין לו נשמת וישראל ממילא בחינה לטוב קטנה ולכבדיל לדיק סגור את ה"ה"ה בחינה לרע קטנה כי אין מתנגד לנשמת ישראל שבו (עין חוללות יצחק כלאשתי א' טו) (בספרי תכ"ד חוזר הכנה כדנב פשוט שאין לגוי בחינה)

⁹ עיין לעיל תורה נד ח"א אות ג'

¹⁰ ועיין לקטן תורה קי תנינא

¹¹ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹² (נמצא כבר בדפורי

¹³ ישעיהו סד ג'

¹⁴ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹⁵ בדפורי ובתקפא ותורלד - איך ומתורל - אין

¹⁶ * בפרש"י שם ובראשית רבה סח ט' [נספר היצירה (גרסת השלם ניו יורק תשמג) פ"ד מ"ב וזהר ח"ב דף רמב. ותיקוני זוהר דף פא: ועיין תורה א תנינא אות יד]

¹⁷ עיין שיחות הר"ן סימן קלט ושיש"ק ח"א סימן רמב

¹⁸ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹⁹ נוסף בתקפא. בתורלד - קט

²⁰ תהלים כט י'

²¹ שם בפסוק הסמוך

²² לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

²³ בתקפא מנוקד - יש

²⁴ עיין פ"י רבנו יונה על משלי כא יב משכיל צדיק לבית רשע

²⁵ * משנה טז

²⁶ בכל המהדורות - פרטיות

²⁷ בתקפא - יש ת, בתורלד - ישות, מתורלד - ישות

²⁸ * בלקוטי קמא, תורה קסב [ובסוף תורה עט בהשמטה]

²⁹ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

³⁰ * אבות פרק ד'

³¹ עיין לעיל תורה כב אות ט'

מאמר מה קשה קושיות על הצדיקים

מספה"ק ליקוטי מוהר"ן תנינא

זמן ומקום אמירת התורה

לא ידוע

פתיחה

אל יבהלך רעיוניך כשקשה לך איזה קושיות על הצדיקים האמתיים. כי הצדיקים מתדמים ליוצרים וכמו שקשה קושיות על השם יתברך, כמו כן בהכרח שיהיה קשה קושיות על הצדיק (נב): (לק"ע צדיק קג) בענין הקושיות שקשה על השם יתברך. מי שיש לו דעת אמתית כל שהוא ראוי, לו להבין שאדרבא, כך ראוי להיות דיקא שיהיה קושיות על השם יתברך, וכך נאה ויפה לו יתברך לפי גדולתו ורוממותו. כי בודאי אי אפשר שנבין ונשיג בשכלנו הנהגתו יתברך, ועל כן בהכרח שיהיה עליו יתברך קושיות לפי דעתנו האנושי הפחותה, ועין בפנים והבין האמת (נב): (לק"ע חקירות וחכמות חיצוניות טו)

שיחות

שמעתי בשם רבנו זכרוננו לברכה, שאמר בלשון תמה: על השם יתברך קשה קושיות הרבה מאד. מה טוב ונעים להאיש הזה שזוכה לדעת שלם שיושב לו ורואה ויודע שאינו קשה שום קושיא כלל והכל נכון וישר כי ישרים דרכי ה'. וכן אנכי שמעתי פעם אחד שאמר: על השם יתברך קשה קושיות וכו' וכונתו היה כמתלוצץ מזה, שקשה לקצת בני העולם קושיות הרבה וגדולות על השם יתברך חס ושלום (רמזה). אבל באמת בודאי אסור להרהר אחרי דרכיו יתברך. כי בודאי צדיק ה' בכל דרכיו וכו'. רק שאי אפשר לשכל אנושי להבין דרכיו והנהגתו את העולם בשום אופן. (שיחות מוהר"ן אות קיה)

על ענין שבאר רבנו באריכות כמה וכמה פעמים גדל הפנים של זה העוסק בחקירות ופילוסופיא, ואמר עוד, שאדרבא, מהראוי שיהיה קשיות על הקדוש ברוך הוא שאם לא יהיה חס ושלום דעתו כדעתנו, (ליקו"מ ח"ב סימן נב ועי' בחי"מ סימן כד). עין שם. אמרו אנשי-שלומנו שפנו כן סובב ענין זה על הקשיות שיש לאדם על עצמו, על זה שיש לו בטבעו חסרונות אלו ואלו ועל שחברו נקי מהם וכו' וכו', שעל כל אלו הקשיות צריך לדלג ולדעת שאינו יודע כלל וכלל, ושיאמין שגם עמו ואתו מסבב השם יתברך בדרכיו הנפלאים, ויגמר גם עמו לטובה, אם רק ישתדל לצית ולקיים את דברי רבנו, ואין לו אלא לעשות ולקיים את צוויי הקדושים, וילמד לשוננו לומר על כל קשיותיו 'איני יודע', וכמו שאמרו רז"ל (ברכות ד) למד לשונך לומר איני יודע, ואז כשנלך בדרך זה נצל גם מכל המחלוקות והמריבות והיבוכים עם אחרים, ולא די שנתעלה מעל הקשיות שיש לנו מעצמנו, עוד גם נתעלה מכל הקשיות שיש לנו על חברינו, שמהם באים כל המחלוקות. וכשנודע לנכון שעקר החשיבות הוא רק בקיום עצות רבנו לעבדא ולמעשה נצל מרב המחלוקות ומכל הקושיות הכלליים והפרטיים. (שיש"ק ח"ו אות רץ)

לענין הקשיות שדרך העולם להקשות קשיות הרבה על הצדיקים, ובפרט עליו שהיו מקשים קשיות הרבה, ענה ואמר בדרך צחות הלא על ידי הקשיות שמקשים עלינו יש לנו פרנסה ועשירות. כי העשירות והפרנסה של הצדיקים העוסקים בתורה לשמה הוא רק על ידי קשיות. כי רבותינו זכרונם לברכה אמרו (שבת ס"ג), 'אך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד והקשו, בימינה אך ימים איבא, עשר וכבוד ליבא. והשיבו, כל שכן עשר וכבוד'. נמצא שעל ידי הקשיות דיקא נמשך העשר והכבוד להצדיקים המימינים בתורה לשמה. כי אם לא היו רבותינו זכרונם לברכה מקשים קשיות זו לא היה שום עשר וכבוד להצדיקים בפשוטו של מקרא שנראה שבימינה היא רק אך ימים. אבל על ידי הקשיות שהקשו אך ימים איבא עשר ליבא, על ידי זה נמשך העשר והכבוד להצדיקים כמו שתרצו שם כל שכן עשר וכבוד. נמצא שעל ידי הקשיות דיקא יש להצדיקים פרנסה כי עקר העשר והכבוד להצדיקים על ידי קשיות: חיי מוהר"ן אות תצג

שמעתי מהרב דפה ברסלב נרו יאיר, שאמר ששמע מרבנו ז"ל שאמר, על השם יתברך קשה קשיות הרבה, ומה טוב ומה נעים לאיש הזה שזוכה לדעת שלם, שיושב לו ורואה ויודע שאינו קשה שום קשיות חס ושלום והכל נכון וישר, כי ישרים דרכי ה'. וכן אנכי שמעתי פעם אחת שאמר: על השם יתברך קשה קשיות וכו', וכונתו היה כמתלוצץ מזה שקשה לקצת בני העולם קשיות גדולות על השם יתברך חס ושלום, אבל באמת אסור להרהר חס ושלום אחרי דרכיו יתברך, כי בודאי צדיק ה' בכל דרכיו וכו', רק שאי אפשר לשכל האנושי להבין דרכיו והנהגתו את העולם בשום אופן. ועין בליקוטי מוהר"ן שמבאר שם מענין זה, כי כן ראוי להיות, שיהיה קשה על השם יתברך, כי אם לא כך היה דעתו כדעתנו חס ושלום וכו' עין שם. (השמטות מחיי מוהר"ן שנדפסו בסוף ימי התלאות שייך לחיי מוהר"ן תיז (להתרחק מחקירות בסוף סימן י"א)

עונג שבת עמ' תקיח – ובאמת ראוי לי להכיר טובתך ואהבתך לי מאז ועד עתה לבד מהטובות גשמיות אשר גמלת לי מאז ועוזו אהבתך לי אין לשער גמלת לי טוב נצחי שסייעת בסיוע גדול בנידון הדרישה שלי לארץ הקדושה ששלחת לי הדרישה ובאמת טובת ארץ ישראל הוא בגשמיות וברוחניות כי נקראת ארץ חמדה טובה ורחבה ומבואר בתנא ד"א כי נקראת חמדת עולם הזה ומה שיש עלי' קושיות הא יש קושיות גם על כביכול ית"ש יעיי"ש בליקוטי מוהר"ן ז"ל תנינא סימן נ"ב.

לקוטי הלכות

יו"ד ריבית הלכה ה' – וזהו בעצמו בחינת הבדלה בין הצדיק האמת לשאר העולם, אף-על-פי שהם גם-כן אנשי אמת, אבל האמת שלהם צריך זכויות עדין, כי הצדיק האמת הוא בחינת (זהו נשא קמדי): 'שבת דכלהו יומא'. ועקר התקון על-ידי הבדלה דיקא, על-ידי שידועין שיש הבדל גדול ביניהם ואי אפשר להשיג האמת של הצדיק בדעתו רק על-ידי אמונה, ועל-ידי זה מתחזק, על-ידי האמת שיש בו באמונה שלמה, שזה עקר תקון האמת של כל העולם – להתחזק על-ידי האמת באמונה שלמה, כי על-ידי האמת שבלב כל אחד יכול להבין שצריך להתחזק באמונה, כי אי אפשר להבין ולתרוץ כל הקשיות שעל הצדיק האמת, כמו שאי אפשר להבין הקשיות שעל השם-יתברך וכמו שמבאר במקום אחר (סימן נב לקוטי תנינא).

יו"ד ריבית הלכה ה' אות מד – כי באמת בקדושה, במקום שיש נקודת האמת הברור והנור – שם הוא מעלה גדולה ענין זה, הינו בחינת אמונה. וזהו בחינת מעלת בני ישראל שהם מאמינים בני מאמינים, כי אנו מאמינים בה' אלקים אמת ובתורתו הקדושה באמונה לבד בלי שום חקירות וחכמות כלל, כי כבר ראינו אמת הרבה על-ידי כל האותות והמופתים וכו' שעשה משה לעיני כל ישראל, ועל-ידי נפלאות נעמיות תורתנו הקדושה שהנן אותנו, ואף-על-פי שאף-על-פי-כן אי אפשר להבין ולהשיג אותו יתברך, ואי אפשר לתרוץ שום קשיא של המחקרים, על זה אנו חזקים באמונה, כי אין צריך לתרוץ ולישב כלל, כי אי אפשר לישב – "כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכיו מדרכינו" וכו' (עין ישעיה נה, ט). וכמו שאמר אדמו"ר ז"ל, שעל השם-יתברך בהכרח שיהיה קשיות וכו', כמו שמבאר בסימן נב בלקוטי תנינא, עין שם. אבל מי שאינו זוכה לאמונה הישרה האמתית ונזכר לאמונות בוזביות אזי זה הפגם של האמונות בוזביות גרוע ביותר, כי אז קשה ביותר להשיבו, מאחר שמאמין בהשקר, דהינו האמת המטעה והנבון בלי טעם, וכנ"ל.

קושיות

- א. איזה קושיות יש על הצדיק? רבנו אמר שאפילו על מוהר"ן ורבי נפתלי אמר רבנו שהם כמו נוצות על בגדו, שברוח קלה יעופו, ברור שעל צדיק חי יש תמיד א"ס קושיות. ומסמא מוהר"ן לא כתב אותן כדי לא להחלש מהאמונה. והקצת שמובא בשיחות כגון שאלת ר' חיקל מדוע בכל מקום הוא מביא על עצמו מחלוקת, כבר אמר הרבה תירוצים, והקושיות הקשות באמת לא נכתבו.
- ב. קושיות על הצדיק כי הוא מתדמה ליוצרו – צ"ע מדוע מתדמה גם בזה הרי העיקר הוא והלכת בדרכי מדותיו הטובות מה הוא רחום וכו' ומה העניין להתדמות לו גם בזה?
- ג. אע"פ שהצדיק בעצמו למעלה מהשגתו מדוע שלא יתנהג עמו באופן המובן לנו. הרי הצדיק נקרא כי כל בשמים ובארץ. וכמבואר לקמן תורה נח תנינא.
- ד. קושיות על הצדיק כי הוא מתדמה ליוצרו – ובהמשך מבאר טעם לקושיות על השם ית' כי כך נאה ויפה לו. צ"ע הרי יש הסבר פשוט וברור לרוב הקושיות שקשה על הצדיק והוא כמשל פיקח המוליך סומא שאינו מבין מדוע הפקח משנה דרכו בכל רגע פעם עולה פעם יורד פעם ממתין פעם ממחר פעם הולך ישר ופעם מקיף, כך הצדיק פעם מאחר תפילה פעם מקדים פעם כועס ופעם מאיר פנים פעם מקפיד ופעם הוא עניו.
- ה. כמו שקשה קושיות על הש"י כמו כן בהכרח שיהיה קשה קושיות על הצדיק צ"ע מדוע ב' פעמים כופל לשונו קשה קושיות? ואולי כי אם היה אומר שיש קושיות, משמע שהן באמת קושיות, לכן אמר קשה קושיות שבאמת אינן קושיות אלא רק לנו הן קשות.
- ו. איזה קושיות יש על הקב"ה ראה בהקדמה עפ"י חיי מוהר"ן כד. ואפשר להוסיף ראה במנחות כט: קושית משה רבנו כשראה מיתתו של ר"ע, זו תורה וזו שכרה? וגם חבוקק הנביא עג עוגה ונכנס בתוכה ואמר שלא יצא עד שהקב"ה יבאר לו הצלחתו של הרשע². וראה בלק"ה³ שקושית צדק ורע לו רשע וטוב ממנה נמשכת כל הקושיות שיש על הקב"ה. וכן הקושיא שמפילה רבים מדוע הבא ליטור לא רק שאומרים לו המתן עוד שופכים את דמו בבזיונות כמבואר בתורה ו' ועוד שמרחקים אותו כמבואר בכמה תורות ראה תורה ע"ד ורס"ב שהתרחקות היא תחילת ההתקרבות, ובתורה מ"ח תנינא שהכלל תמיד שמי שמתקרב תחילה מרחקים אותו כי ההתרחקות היא ההתקרבות.
- ז. וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו – צ"ע מדוע כששאל משה זו תורה וזו שכרה לא ענה לו הקב"ה כך נאה שיהיו לך קושיות עלי, אלא אמר לו שתוק כך עלה במחשבה (לק"ה ערבית ד' ח'). גם צ"ע הרי משה רבנו היה אין ממש ונכלל בו ית' בתכלית ומדוע לא ידע מעצמו את התירוץ.
- ח. וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו כי מעוצם גדולתו וכו' הוא מרומם מדעתו – צ"ע שפתח ונאה ויפה וסיים בהסבר שכיון שהוא מרומם מדעתו אין לנו השגה בו. ואולי בזה מתרוץ מדוע לא מוריד עצמו להתנהג עמו בהנהגה המובנת לנו.

² חבוקק פרק ב (א) על משמרת אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי: פרש"י – (א) על משמרת אעמדה – עג עוגה חבוקק ועמד בתוכה ואמר לא אוזו מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני. על תוכחתי – שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין. תוכחת מונאיפירובמנ"ט בלע"ז:

³ לק"ה רבית הלכה ה' אות לא – כל הקשיות שקשה על השם יתברך נמשך מהסתרת האמת, שמשם נמשכין דרכי ה' שאי אפשר להשיג, שהם בחינת (ברכות ז). צדיק וטוב לו, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו וכו'. והכל בשביל הבחירה וכנ"ל.

ט. וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו – צ"ע מתורה סב אות ב"ו שאמר מצווה לחדד את השכל ולהתאמץ להבין כל דבר על בוריו וגם קושיות על הקב"ה צריך להתאמץ לתרצן ועל זה נאמר דע מה שתשיב לאפיקורס שבלבך. ומדוע הרי כך נאה ויפה שיהיה לנו קושיות על הקב"ה. עיין שם וגם תורה ז' תנינא אות ו' תכלית הידיעה שלא נדע הכוונה למקיפין שא"א להכניסן לפנינו, אבל מה שאפשר אדרבה עי"ז זוכים ליראה ואהבה ואמונה. כי בודאי אין הכוונה להיות עם הארץ וכמבואר בתורה רנה שאמונה בלי דעת בקל נופלים ממנה.

י. וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו – צ"ע עיין תורה כ"ו שם מבואר שע"י באר מרים מקבלים ביאורים מלב עליון שעל ידם אין קושיות על הצדיקים. עי"ש בהקדמה ו' שהקשינו שרוב המחלוקות על משה היו בחיי מרים, ואפילו מרים בעצמה דברה עליו אע"פ שעל ידה זכו כל ישראל לביאורי התורה.

יא. ואם ה' הנהגתו כפי חיוב דעתינו א"כ ה' ח"ו דעתו כדעתנו – צ"ע מדוע? הרי כמו שאמרו חז"ל במקום גדולתו שם ענוותנותיה, הכי נמי אפשר שאע"פ שהוא מרומם מאיתנו עד בלי סוף יכול להתנהג עמנו בהנהגה המובנת לנו, ומדוע זה כל כך חס ושלום שיהיה כך.

הקדמה

בכמה תורות ושיחות מבאר רבנו שאין השגה בצדיק האמת, וגם מבאר כמה טעמים כגון חיי מוהר"ן אות תב"ו שיש מדרגות שא"א להגיע אליהן אלא ע"י מחלוקת. גם ראה תורה פח וקיד ורח צופה רשע לצדיק שהרשעים החולקים מסתירים את הצדיק מהמקטרג. ובתורה קמ אומר שבהכרח שהוא נדמה לנו ממש מהאמת כי דומה לחותם שהכתב בו הפוך ורק בנחתם מתגלה ביושר דהיינו בתלמידיו, לכאורה ההסבר הפשוט לכך הוא שצדיק מתנהג בהנהגה של עולם האמת שהיא הפוכה מעולם השקר שלנו, והוא מוליך אותנו כפיקה, המוליך סומא שלא מבין מדוע הפיקה משנה דרכו וקצב הליכתו בכל רגע, כי נעלם ממנו כל מהמניעות שבדרך.

אע"כ רבנו כאן לא נכנס כלל להסברים, אלא רק אומר כך נאה ויפה שיהיה וכו', לכאורה הטעם כי בכל הסבר יש קושיות ושוב חזר הדין שקשה קושיות על הצדיק, אבל יותר נראה מלשונו שאפילו זה לא הכוונה, אלא עיקר הכוונה כיוון שהכלי לקבל מהצדיק הוא הביטול, וכל הסבר שיהיה, הוא כבר בחי' של דעתו כדעתנו ח"ו, שאפילו שנשאר מרומם מאד גם אחרי ההסבר, אבל זה כבר בחי' של טוען ונטען עם יצרו הממען להתבטל באופן מוחלט לצדיק ולסלק לגמרי את שכלו ולקבל רק דברי הצדיק.

¹ תורה סב אות ב' – והבדור של המאכלים, הוא על ידי אמונה. כי האמת, מה שהגביל השם יתברך לשכל האנושי שיוכל להבין, הוא מצווה גדולה לחדד השכל, להבין הדבר על פריו, ועל זה נאמר (אבות פרק ב): 'ודע מה שתשיב לאפיקורוס'. כי יש חלוק בין הקשיות, כי יש קשיא שיוכל האדם להבין תרוץ על קשיא זה, על זה נאמר: 'ודע מה וכו'. ויש קשיא, שאינו באפשרי לשכל האנושי להבין תרוץ על קשיא כזה, רק לעתיד לבוא יתגלה התרוץ, אסור לאדם לעין בהם, וכל מי שסומך על שכלו ומעין בה, על זה נאמר (משלי ב): 'כל באיה לא ישובו'. כי על קשיא כזה, אסור לסמוך על שכלו, רק להעמיד על אמונה. ואפילו אלו הקשיות שיש עליהם תשובה, לפעמים נסתמו שבילי השכל, ואינו יודע להשיב, ונזרקה בו אפיקורסות, ואינו יודע מה להשיב על אפיקורסות. וזאת האפיקורסות היא לכל אחד לפי בחינתו, יכול להבין בין רב למעט:

² תורה כ' אות וא' דע שיש נשמה בעולם, שעל ידה נתגלה באורי ופרושי התורה, והיא מסבלת ב'סורין: 'פת במלח תאכל, ובמים במשורה תשתה, כי כך דרכה של תורה' (אבות פרק ו): וכל מפרשי התורה הן מקבלין מזאת הנשמה. וזאת הנשמה כל דבריה כגחלי אש, כי אי אפשר לקבל ולשאב מימי התורה, אלא מי שדבריו כגחלי אש, בבחינת (ירמיה כ"ג): "הלוא כה דברי כאש". וכשהנשמה הזאת נופלת מבחינת "הלוא כה דברי כאש", ואין דבריה כגחלי אש, ודבריה נצטננו, אזי נסתלקת, וכשנסתלקת, אזי נסתלק באורי התורה הנמשכת על ידה, ואזי כל מפרשי התורה אין יכולין להשיג שום באור התורה, ואז נתעורר מריבה על הצדיקים, כי עקר המחלוקת שבעולם נעשה על ידי הסתלקות באורי התורה, כי הבאור הוא תרוץ על קשיות ומריבות:

³ צ"ע קודם שנפטרה מרים, לכאורה לא היה צריך להיות קושיות על משה, והרי קרח ועדתו ומרגלים ועוד. עיין בסדר הדורות הקצר – שנה ראשונה תמצא כב אייר זכו בבאר מרים בחורב, ברפידים שהו שם שמנה ימים ונסעו והגיעו לחורב הר סיני א' סיון. ואח"כ בשנה שניה בין כ' אייר לכ' סיון קברות התאווה. דהיינו שכבר באו בטענות בחייה של מרים. ואח"כ בבא – כח סיון שנה שניה שנת תמ"ט מרים נצטרעה על שלא הבינה את משה, וצ"ע הרי היא שרש הביאורים. ואח"כ ט' באב תמ"ט המרגלים חזרו ובסמוך מחלוקת קרח ועדתו. הרי שעיקר המחלוקות היו בחייה של מרים, ואין אומר רבינו שרק בגלל שנסתלקה התחילו המריבות עם משה. וג"ל שרק מי שרצה ביאורים, אזי היה לו בשפע בזכות באר מרים, אבל מי שלא רצה לא. ועוד נ"ל שכל מחלוקת קרח ומרגלים הביא משה על עצמו, ולא מחמת חוסר ביאורים (ראה חיי מוהר"ן סימן תב). ובספר משחת שמן (עדה"ת קרח סימן קפז) מביא קושיה מפורסמת מפרשת יתרו (יט ו') שהקב"ה מבטיח למשה רבנו 'וגם כך יאמינו לעולם', וא"כ כיצד יתכן שקרח כפר בנבואת משה רבנו? ותירצו שבלא סיבה חיצונית לא היו כופרים. ובשם ספר אור אלחנן כתב שרבי אלחנן וסרמן הקשה זאת על קרח להאמרי אמת, ותירץ לו שקרח ידע מעלת משה והתכוון מרד בו.

⁴ חיי מוהר"ן אות תב – פעם אחת היו אנשי-שלומו קובלים לפניו שקשה להם לסבל ענין המחלוקת והרדיפות וכו', ענה ואמר להם תאמינו לי שיש בידי כוח לעשות שלום עם כל העולם שלא יהיה שום חולק עלי, אבל מה אעשה שיש מדרגות והיכלות כאלו שאי אפשר לבא אליהם רק על-ידי מחלוקת. והראיה, כי משה רבנו עליו השלום בודאי היה לו כוח המושף להמשיך את כל ישראל אליו, כדכתיב (שמות ל"ה): 'ויקהל משה את כל עדת בני ישראל', כי הוא היה הדעת של כלל ישראל, והיה בכוחו להקהיל ולהמשיך את כלם אליו, ואף-על-פי-כן מה פתיב (שם ל"ג): 'והביטו אחרי משה' ודרשו רבותינו זכרונם לברכה מה שדרשו וכו' (קדושין לג:) וכיוצא בזה עוד. וכל זה כי יש דברים כאלו שאי אפשר לבוא אליהם רק על-ידי מחלוקת שחולקין עליו וכו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין ז): 'האי תגרא דמיא לבדקא דמיא' שנאמר (משלי יז): 'פטר מים ראשית מדון' וכו' וכתוב (דברים כ): 'כי האדם עץ השדה'. ועץ השדה (שקורין ביימל) כל מה ששופכין מים סביבו ביותר, הוא גדל ביותר:

וראה חיי מוהר"ן אות כד/י שכל התירוצים שמנסים לתרץ את הקושיות על הקב"ה כגון קושית הידיעה והבחירה, ובתורה נזקקת צדיק וטוב לו שהלכה כמותו וצדיק ורע לו שאין הלכה כמותו אע"פ ששניהם דברי אלקים חיים, והקושיות שבתחילת עץ חיים סיבת בריאת העולם ומדוע לא לפני או אחרי. אינם תירוצים ואחרי התירוצים נשארת הקושיא בבתחילה. ומציין לשלש תורות שבהן שיש קושיות שא"א לתרץ בעולם הזה, בתורה כא שיש קושיות שבאות משכל המקיף שאין אפשרות להכניסו לפניו וכגון הידיעה והבחירה שתירוצן יבטל את הבחירה לכן אין אפשרות לתרצה בעולם הבחירה. ובתורה סד ביאר שיש קושיות שהן מהחלל הפנוי שהוא עצם האפשרות להסתיר את אמת אלוקותו כדי לברא עולם וממילא א"א לתרצן בעולם הזה. ובתורה ז' תנינא ביאר שיש קושיות שהן למעלה מהזמן וכל תירוצן שיאמר מיד תעלה קושי חזקה יותר עד שיבוא לקושיות שאין זמן מספיק לתרצם. ומסיים שם שהתירוצן הטוב ביותר הוא המבואר כאן בתורה נב שכך נאה ויפה שיהיו קושיות על הקב"ה שא"א לישבן.

נמצא הטוב ביותר לא לנסות לישבן,

אלא להרגיש קטן,

ואזכה שיתקיים בי, טבע הקטן,

להתבטל להגדול המרומם מעל הזמן.

כי כך נאה ויפה לפי גדולתו ורוממותו מדעתן.

ובכך גם הקושיות שיש על צדיקים המתדמין ליוצרן.

ובפרט על הצדיק שהוא בבחי' ואת עלית על כולן.

רבנו הנחל נובע מקור חכמה רבי נחמן.

חיי מוהר"ן אות כד - ...אחר-כך היינו אצלו בחג השבועות ואמר אז תורה נפלאה על פסוק ובימים הפכורים בסימן נ"ו המתחלת כי יש בכל אחד מישראל בחינת מלכות. וכו'.... אחר שאמר הענין המבאר בסוף התורה הנ"ל המדבר מדרכי ה' שאי אפשר להבינם שהם בחינת אלו ואלו דברי אלקים חיים, שאף-על-פי שזה הצדיק הלכה כמותו וזה אין הלכה כמותו, אף-על-פי-כן אלו ואלו דברי אלקים חיים. וזה הדבר אי אפשר להבין כלל כי הם בחינת רעמים וכו'. אחר-כך בלילה דבר מזה קצת בשיחתו הקדושה עם העולם ואמר שאף-על-פי שנמצא בספרי מקבילים תרוץ על קשיא הזאת וכיצא בזה כי הם רוצים לתרץ מה שזה מקל וזה מחמיר שזה מחסר וזה מגבירה וכו', על-כן באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים, עין בדבריהם, ואמר רבנו זכרוננו לברכה אף-על-פי-כן באמת אלו התרוצים אינם כלום למבין קצת. ואמר בזה הלשון "מיר לאו עמיצער זאגן אתרוין" יחגר אחד מתניו לומר תרוץ על קשיא זאת בפני. כי באמת אינו תרוץ כלל כי זה אומר שהדבר כשר ומתן לאכל, וזה אומר להפך שאסור לאכלו ואיך אפשר להבין בשכל שדברי שניהם אמת מאחר שכל אחד אומר הדין בהפך מחברו וכו'. וכוונתו היתה שהתרוצים על קשיות כאלו אין בהם ממש. לא מבעיא התרוצים שבספרי המחקרים שבדאי אין בהם כלום, וכמבאר בדברינו במקום אחר (לקמן תו, תיא) שבשכל זה אסר רבנו זכרוננו לברכה לעין אפלו בספרים של המחקרים הפשרים מחמת שמביאין קשיות חזקות גדולות על דרכי השם ומאריכין בקשיתם, ואחר-כך רוצין לתרצה והתרוץ חלוש מאד ובגנל לסתור. ועל-כן מי שמעין בהם ורוצה לתרץ הקשיות עלידי שכל יוכל לבוא לאפיקורסות גדול. כי מבין אחר-כך שהתרוץ אינו כלום ונשאיר בקשיא, על-כן אסור לעין בהם כלל רק לסמך על אמונה לבד. ובשבא חס ושלום בדעתו איזה קשיא בענינים אלו צריך לידע שאי אפשר לתרצה כי אי אפשר לנו לדעת ולהשיג בשכלנו האנושי דרכי ה' וכו', רק לסמך על אמונה לבד, להאמין שבדאי באמת הכל נכון וישר, רק שבשכלנו אי אפשר להבין דרכי השם, וכמבאר זה בדברי רבנו זכרוננו לברכה הרבה. אלא אפלו קצת התרוצים המובאים בספרי המקבילים אמתיים, שהיו צדיקים קדושים בעלי השגה ורוח-הקדש, אף-על-פי-כן אי אפשר לתרץ הקשיא עלידי תרוצים, בנראה בחוש שהתשובה נשארה מעל. וצריכין רק לסמך על אמונה. וכן על שאר קשיות פיוצא באלו בגון הידיעה והבחירה שמובא גם-כן שרוצים לתרצה, ומי שיש לו עינים יראה שאין יכולין להבין התרוץ כלל בשכלנו. על-כן אין לנו לכנס בזה כלל לתרץ קשיות כאלו. וכן הקשיא המובאה בעץ החיים בתחלתו שרוצה בעל ה"שערי גן עדן" לתרצה, ומי שיש לו שכל כל שהוא יראה שהתרוץ הוא ולא כלום, כי סוף כל סוף מסים שם שלמעלה משם אסור להרהר. אם-כן טוב אשר יפה לתרץ הקשיא בתחלה עם זה התרוץ, שאסור לנו להרהר כלל מה לפנינו ומה לאחור. ולמה לנו לכנס בחקירות של עולם התהו כאלו, ולבסוף לא יתרוצו כלום, ומי יודע אם ישוב בשלום. טוב לשאר תכף באמונה לבד כי חקירות כאלו כמו הידיעה והבחירה וכיצא בהן, ובפרט הקשיות שבתחלת עץ החיים אי אפשר לתרצם בשכל אנושי כלל ואסור לכנס בהם כלל. רק צריכין לידע שאי אפשר לתרצם בשכל אנושי בשום אופן. רק לסמך על אמונה לבד כי גבהו שמים מארץ גן גבהו דרכיו מדרכינו ומחשבותיו ממחשבותינו. ועין נפלאות בדברי רבנו זכרוננו לברכה בסימן כ"א על מאמר רבותינו זכרונם לברכה (ברכות יז.) לעתיד לבוא צדיקים יושבים וכו' שבאר איך אלו המבוכות הנ"ל נמשכין משכל המקיף שאי אפשר להשיגו עכשו בשום אופן. וכן בהתורה "בא אל פרעה" בסימן ס"ד, שבאר שם שיש קשיות שנמשכין מסוד חלל הפנוי שאי אפשר למצא בהם שכל לישבן בשום אופן. וכן בהתורה ויהי מקץ פי מרחמים ונהגם בלקוטי תנינא סימן ז' שבאר שם שיש קשיות שהם למעלה מהזמן שאי אפשר לתרצם, כי אם ירצה לתרץ אותם יקשה אחר-כך עוד קשיא שיהיה חזקה יותר מבתחלה עד שיכול לכנס בקשיות ותרוצים שלמעלה מהזמן שאין הזמן מספיק לבאר הקשיות והתרוצים שיש שם וכו' עין שם היטב. וכן בכמה מקומות בספרים שלו הקדושים. וכן מה שפיתב שם בלקוטי תנינא סימן נ"ב דבר נאה ומתקבל שאמר רבנו זכרוננו לברכה שמה שקשה קשיא על השם יתברך זה מכרח להיות כף, כי על השם יתברך בהכרח שיהיה קשה קשיות שאי אפשר להבינם. כי אם לאו, רק יתנהג כפי חייב דעתנו בלי קשיות עליו, אם-כן יהיה דעתו בדעתנו חס ושלום. על-כן בהכרח שיהיה עליו יתברך קשיות גדולות שאי אפשר לנו להבינם בשום אופן כי דעתו בהנהגותיו מרומם ונתעלה ונשגב מאד מדעתנו וכו' עין שם, וכן בכמה מקומות. הפלל שבכל מקום שמדבר רבנו זכרוננו לברכה מחקירות וקשיות כאלו אינו רוצה לתרצם בשום מקום, רק כל דבריו הם שהוא זכרוננו לברכה בחכמתו הנפלאה מגלה תורה נפלאה בדרך נפלא ונורא מאד, ומראה לעינים ומבאר לדעת להראות מהיכן אלו הקשיות נמשכין, שמחמת זה אי אפשר לתרצם ולישבם בשום אופן. וכוונתו להראות לדורות שאסור לכנס בחקירות אלו, כי אי אפשר לישבם בשום אופן ועל-כן כל באיה לא ישובו ולא ישיגו אחרות חיים. ראה דרכיו וחכם ותבין נפלאות ה', איך מי שרוצה להסתפל על האמת יבין מדעתו שאי אפשר לישב קשיות כאלו בשום שכל, ואפלו בדרכי המקבילים האמתיים, רק לסמך על האמונה, אשרי הוזהר לזה. ועין מה שפיתבתי מזה, בהלכות ברכות השחר הלכה ג אותיות לה לו: (שם כתב בעין המבואר כאן)

וכולי האי ואולי אזכה להבטל ולהכלל בו כל זמן.

עד כאן ההקדמה

תורה נב [ט]

**מה שקשה קשיות על הצדיקים זהו מוכרח להיות. כי הצדיקים מתדמים ליוצרם כמובא
[י']/י"א, וכמו שקשה**

² לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

דומין לבוראן עיין בראשית רבה סז ח' ובמדבר רבה י' ה' אסתר רבה י' ג' ועוד. ועיין ב"ר מז' ו' האבות הן המרכבה. וביקרא יט קדושים תהיו כי קדוש אני. ובדברים כח ט' והלכת בדרכיו. שבת קלג: ואנוהו הוי דומה לו. ועיין רמב"ם דעות א' ו' וספר המצוות מצוה ח' צונו להדמות לו. ובספרי עקב מט מה הוא וכו' אף אתה. ועיין סוטה יד. עה"פ אחרי ה' תלכו.

^{יא} בראשית רבה פרשה סז פסקה ח – ויאמר עשו בלבו הרשעים ברשות לבן (תהלים יד) אמר נבל בלבו ויאמר עשו בלבו (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו (אסתר ו) ויאמר המן בלבו אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א כז) וחנה היא מדברת על לבה ויאמר דוד אל לבו (דניאל א) וישם דניאל אל לבו דומין לבוראן (בראשית יח) ויאמר ה' אל לבו:

קשיות על הש"י שכידוע יש הרבה שא"א ליישבן, כמבואר בחיי מוהר"ן כד, כגון כיצד ידיעתו ית' לא סותרת את הבחירה שלנו, כי התירוץ הוא ביטול הבחירה, וכגון קושיות הבאות מחלל הפנוי, שהוא מקומו של עולם ותירוץו היא סתירה לקיום העולם, וקושיות שבאות מלמעלה מהזמן עד שאין מספיק זמן בעוה"ז לתרוץ.

כמו כן בהכרח שיהי' קשה קשיות על הצדיק כי הוא מתדמה אליו ית' : ראה תורה רעח/א¹ שיש צדיק שאין לו שום צדיק בדורו ובדורות שקדמו לו ונסתלקו לקנא בו אלא בהקב"ה, וראה תורה כב שיש צדיק שהוא אין ממש ונכלל בו ית' עד שתורתו תורת ה' ממש ותפילתו תפילת ה' ממש. ומרוב התכללותו בו ית' גם הוא ראשו בשמים/ב² ואחיזתו במעל הזמן ומעל המקום ולבו מקומו של עולם/ג³, ומטה הבחירה כבר בידו/ד⁴.

ובענין הקשיות שקשה על הש"י-השם יתברך, הכוונה לקושיות שאין להן תירוץ בעולם הזה כנ"ל, אמר שכל התירוצים גם אחרי התירוץ נשארה הקושיא על כן טוב מכתחילה להעמידן על אמונה, והיה מרגלא בפומי' לומר, אדרבא, כך ראוי להיות דייקא 'שיהי' קשיות על הש"י, וכך נאה ויפה לו ית' לפי גדולתו ורוממותו. כי מעוצם גדולתו ורוממותו שהוא מרומם מאד מדעתינו, ראה תורה נג/ו חמש הבדלים שנבדל מדעו מדעתנו ע"כ-על כן בוודאי א"א-אי אפשר שנבין ונשיג בשכלינו הנהגתו ית' [ט]⁵. וע"כ בהכרח שיהיו עליו ית' קשיות, כי כך נאה ויפה להבורא ית' שיהי' מרומם ונשא מדעתינו, שע"ז קשה הקשיות כנ"ל, ואם הי' הנהגתו כפי חיוב דעתינו א"כ-אם כן הי' ח"ו-חס ושלוש דעתנו כדעתנו [ט]⁶: וכמאמר החכם/ו⁷

^א תורה רעח - בקנא אַת קנאָתִי (במדבר כ"ה י"א) - בחינת הצדיק שאינו מקנא שום צדיק, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, רק אותו לבדו יתברך;

^ב ראה (דברים רבה יא ד') שמשה רבנו נקרא "איש האלקים", כי חציו איש וחציו אלקים.

וראה תורה ז' תנינא אות ז' - וזה החכם שזוכה לאלו המקיפים הנ"ל בחינת שפע הכתר, הוא צריך שיהיה לו בחינת כל, בחינת (ד"ה"א כט): כי כל בשמים ובארץ, ותרומתו: דאחד בשמיא וארעא (וזהו בראשית לא ובתיקון כב).. הינו שיהיה אוהו ומקנים שני העולמות, עולם העליון ועולם התחתון, שהם בחינת שמים וארץ. פי הצדיק והחכם הנ"ל הוא צריך שיהיה אוהו בשניהם, לקיים את כל אחד ואחד בבחינתו.

^ג ראה תורה א' תנינא אות יד - ומי שאוהו בבחינת פסא הכבוד, בבחינת שרשי הנשמות, הוא גם כן בחינת מקומו של עולם, בבחינת (שמואל א ב"ח): וכסא כבוד ינחילם, פי לה' מצינו ארץ וישת עליהם תבל, דהינו על ידי בחינת פסא הכבוד, שרשי הנשמות, על ידי ית' הוא מקומו של עולם, בחינת: וישת עליהם תבל; ועל כן הוא יכול לעשות ראש השנה כנ"ל: (דהיינו לדון כל אדם כמבואר שם)

^ד ראה חיי מוהר"ן אות תטו שהיה לרבנו תרוץ על הידיעה והבחירה. וראה תורה עט עה"פ ומטה האלקים בידו. וראה חיי מוהר"ן אות לו ואות רנה, שאמר אז על עצמו שזכה לביטול הבחירה.

חיי מוהר"ן אות (לו) ספר לי איש אחד מאנשי שלומנו בשאמר רבנו זכרוננו לברכה התורה בטח בה' בסימן ע"ט באותה העת היה הולך בביתו אנה ואנה כדרך וזאת מטה בידו, ואמר ומטה אלקים בידו. ודחק ומשך תבת בידו, כלומר שבידו המטה אלקים להטות כרצונו. פי מרמז שם בהתורה הנ"ל שמטה אלקים מרמז על הבחירה שהוא בחינת מט"ט מסטרה חיים ומסטרה מות וכו' כמבאר במאמר התקונים המבאר שם בהתורה הנ"ל וקצת מרמז ומוכן מדבריו הקדושים הנ"ל שהתפאר שזכה לכבש הבחירה בידו והמטה בידו להטותו כרצונו אשרי הוזהר לזה אשרי לו. עין בהתורה הנ"ל מה שמבאר שם על פסוק זה ומטה אלקים בידו, שזה בחינת שכר זכה לכבש הבחירה, ויש לו נחא בחינת שבת, ובידו להפך מרע לטוב כי כבר יש לו נחא ושבייתה מן הרע שנתבטל לגמרי אצל הצדיק הזה הוזהר למדרגה הזאת:

^ה בכל הסהודות-שירה, ובמקומות פתוח-שירה

^ו ראה תורה נג סוף לשון רבנו - ואלו הן חמשה דברים, שנבדל מדעו מן מדענו. הראשון, שבמדעו האחד יודע ידיעות רבות, ואין רבוי במדעו. השני, יודע הדברים קדם המצאם, אפלו בשאין להם הויה כלל. והשלישי, שמדעו מקיף דברים שאין להם תכלית: והרביעי, שאין שנוי בידיעתו. ואין שנוי בשיועד הדבר בכח, ואחר-כך שב פעל: והחמישי שידיעתו אין מוציא הדבר מאפשרותו: עד כאן לשונו ז"ל.

^ז עין שיעור הר"ן אות קיח. עין ח"מ חח ובהמשות שנסוף קונטרס התלמות נראה שזיהו ע"י שייכת לסט

^ח ראה לעיל בשיחות

^ט כמאמר החכם אילו ידיעתו הייתי ספר העיקרים מאמר ב סוף קטע ל' ודרשות הר"ן דרוש רביעי. ועין לעיל תורה נג ה' דברים נבדל דעתו מדעתנו ועין חיי מוהר"ן כד ועין שיש"ק ח"ו סימן קץ. ועין ספר הכווי - מאמר חמישי אות כא כי אלו יכלנו להשיג את אמתותו היה זה מעיד על חסרון שלמות בו. ועין לעיל ח"א תורה כא אות יא

^י ספר העיקרים (לרבי יוסף אלבו) - מאמר שני סוף פרק ל' - ובוה נשער בגודל השמחה והערבות שיש אצלו ית' בהשגת עצמותו שיש בו שלמות בלתי (ובעליו) תכלית וכל אחד מהם נצחי בלתי בעל תכלית בחשיבות וע"כ אי אפשר שישג עצמותו שום נמצא זולתו כמו שאמר החכם כששאלו אותו אם היה יודע מהות האל והשיב אלו ידעתי הייתי כלומר אין מי שישג עצמותו אלא הוא יתברך עם היות מציאותו נגלית מצד מעשיו תכלית ההגלות ישתבח מי שנצחנו בשלמותו ונעלם ממנו חוזה הראותו כמו שיעלם מחלושי הראות השגת אור השמש ונעמיותו וחסרון השגתם לא יורה על העדר מציאותו ותכלית מה שנשיג ממנו יתברך שאי אפשר להשיגו כמאמר החכם תכלית מה שנדע בך שלא נדעך;

דרשות הר"ן - באמצע הדרוש הרביעי - ואחר שהודה לו הש"י זה, היה מתחייב שישב משה לשאלתו הראשונה שיודיענו דרכיו, כדי שיהיה רצוי בהם להתפלל על ישראל אם יחטאו. כי אם לא כך ישוב חשש הש"י למקומו, והיה יותר טוב לישראל שיפרד הש"י מהם, ולפיכך חזר לשאלתו הראשונה, אלא ששאל אותה בענין יותר רחב מפני [שראה] שהיה עת רצון. ואמר, הראני נא את כבודך. ולא כוון בזה משה להשיג אמתת עצמות הש"י כמות שהיא, כי חלילה לו למשה שיבקש זה. כי כבר באו מופתים גמורים שאין עצמותו גלויה

אילו ידעתיו הייתי. וכיון שהוא מעל הזמן והמקום וגם שם אין תפיסה בעצמותו אלא רק באורו קצת כל אחד לפי הכלים שהכין בעוה"ז, אין צורך לומר שא"א שאהיה ידעתיו.

עד כאן ביאור חברותא לתורה נב תנינא

אלא לעצמותו, ושהוא מן הנמנע חילוף זה. וכבר נשאל אחד מן החכמים מהו הבורא, והשיב, אלו ידעתיו הייתי. אבל ממה שהשיבו הש"י ואמר כי לא יראני האדם וחי, נראה שהיתה שאלתו של משה ששיגנו עודנו מחובר בגוף ונפש כמו שתשיגנו הנפש אחרי הפרדה (מהגוף), ושלא ימנעו הגוף בדבר מה. והש"י השיבו שזה בלתי אפשר, ואמר כי לא יראני האדם וחי. וזהו דעת רז"ל שאמרו בחייהם אין רואין אותו אבל רואים אותו במיתתם.

עיון תורה כא אות יא – ועקר החיים נצחיים יהיה לעתיד מחמת הדעת, שירבה הדעת, שידעו הכל את ה', ועל ידי הדעת יכללו באחדותו, ואז יהיו חיים נצחיים כמוהו, כי על ידי הידיעה נכללים בו, כמאמר החכם: 'אלו ידעתיו, הייתי'. ועקר הידיעה יהיה לעתיד, כמו שכתוב (שם י"א): "כי מלאה הארץ דעה", ומחמת הדעת לא יחסר כל טוב, ויהיה כל טוב, כמאמר חז"ל (פסחים נ): 'אטו האידנא לא אָחַד הוּא? וְתַרְצוּ: לַעֲתִיד כָּל הַטּוֹב וְהַמְּטִיב'.

כוזרי חלק חמישי אות כא – וזהו ההפך בין מה שנעשה על ידי משה ובין מה שעשו החרטמים בלטיהם, אשר אם היו מחפשים עליהם היו מוצאים התחבולה, כמו שאמר רמיה: "הכל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו", רצונו לומר: אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס. והענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב הנקי, וכאשר נגיע אל המדרגה הזאת נאמר כי יש שם בלי ספק ענין שאיננו גשמי מנהיג כלל הגשמיים, ודעותינו נלאות מחקר עליו, אם כן נבחר בפעליו יתברך ונעמד מספר עצמו, כי אלו היינו משיגים אמתתו היה זה חסרון בו.